

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Karina Vávrů

**Postava zbytečného člověka v tvorbě ruských autorů 30.-70.let
19. století**

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem „Postava zbytečného člověka v tvorbě ruských autorů 30.-70.let 19. století“ vypracovala samostatně, pod odborným dohledem Mgr. Daniela Jakubička Ph.D. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 17.4. 2024

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. Danielu Jakubíčkoví Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, cenné rady a připomínky. Dále děkuji rodině za podporu během psaní bakalářské práce a celého studia.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Karina Vávrů
Katedra nebo ústav:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Postava zbytečného člověka v tvorbě ruských autorů 30.-70.let 19. století
Název v angličtině:	The figure of a useless person in the work of russian authors from 30s-70s of 19th century
Zvolený typ práce:	Práce s přehledem odborných poznatků
Anotace práce:	V bakalářské práci se zaměřujeme na studium postavy zbytečného člověka v ruské literatuře v rámci romantismu a realismu. Konkrétně porovnááme typ zbytečného člověka v hlavních hrdinech z díla A. S. Puškina, I. S. Turgeněva a I. A. Gončarova. Především zkoumáme jejich vztah k ženám, ke společnosti a k sobě samému. V práci se zmíníme i o historickém kontextu, jelikož nálada a normy společnosti jsou jedním z klíčových aspektů ve vytváření zbytečného člověka. V závěru shrneme dosavadní poznatky a zjistíme, že typ zbytečného člověka se může objevit v jakékoliv době.
Klíčová slova:	Zbytečný člověk, ruská literatura, romantismus, realismus, Evžen Oněgin, Puškin, Turgeněv, Gončarov, Rudin, Oblomov
Anotace v angličtině:	In this bachelor thesis, we focus on studying the figure of the useless person in Russian literature within the contexts of Romanticism and Realism. Specifically, we compare the archetype of the useless person in the main characters of works by A.S. Pushkin, I.S. Turgenev, and I.A. Goncharov. Primarily, we examine their relationships with women, society, and themselves. The thesis also delves into the historical context, as societal mood and norms are key aspects in shaping the useless man. In conclusion, we summarize our findings thus far and ascertain that the archetype of useless person can emerge in any era.
Klíčová slova v angličtině:	Useless person, russian literature, romanticism, realism, Eugene Onegin, Pushkin, Turgenev, Goncharov, Rudin, Oblomov
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	34 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

Obsah

Úvod	6
1. Ruská literatura na předělu romantického a realistického vývoje	8
2. Termín zbytečný člověk	12
3. Proměna zbytečného člověka v romantismu a realismu	16
3.1. Zbytečný člověk romantismu	16
3.2. Zbytečný člověk realismu	24
4. Závěr	32
5. Použitá literatura	34

Úvod

V rámci bakalářské práce s názvem „Postava zbytečného člověka v tvorbě ruských autorů 30.-70.let 19. století“ se budeme věnovat výzkumu fenoménu „zbytečného člověka“, který doprovází a z části také charakterizuje ruskou literaturu 19. století. Cílem této práce je analyzovat různé charakteristické rysy „zbytečného člověka“ a budeme se zabývat nejen literárními charakteristikami takových hrdinů, ale také jejich sociálním kontextem a vztahem k společenským a kulturním otázkám té doby.

Obdobný charakter „zbytečného člověka“, tedy muže ve společnosti, který je mimořádně nadaný, a přesto je neschopný najít směr ve svém životě, se stal důležitým tématem v ruské literatuře v rámci 19. století, kdy ruská společnost procházela značnými sociálními a politickými změnami, které ovlivnily jak materiální podmínky obyvatelstva, tak společenské hodnoty a normy. Z tohoto důvodu vzniklo mnoho děl, které zkoumaly složitost lidské povahy, přičemž postava „zbytečného člověka“ se stala jedním z hlavních prostředků pro vyobrazení těchto témat.

V rámci práce budeme sledovat různé typy vztahů „zbytečného člověka“, kterými jsou převážně vztah ke společnosti, k ženám, kdy „zbytečný člověk“ je typický svým neúspěchem na milostné rovině, a k sobě samému. Velkou roli bude hrát také to, že pro práci jsem si vybrala pojmut rozdílu mezi „zbytečným člověkem“ romantismu a realismu, kdy se jedná o dva velice odlišné umělecké směry, přestože nastupují ihned po sobě.

Na komparaci představitelů „zbytečného člověka“ budeme čerpat ze třech děl, kdy v rámci práce šlo o rozsáhlou literární analýzu a interpretaci zaměřenou na společné motivy „zbytečného člověka“. Zástupcem romantismu a zároveň nejtypičtějším a nejvíce známým představitelem „zbytečného člověka“ je hrdina z románu *Evžen Oněgin* od Alexandra Sergejeviče Puškina. Naopak vrcholným představitelem „zbytečného člověka“ v rámci realismu je hlavní postava z díla *Oblomov* od Ivana Alexandra Gončarova. Na pomezí romantismu a realismu se pohybuje *Rudin* ze stejnojmenného románu spisovatele Ivana Sergejeviče Turgeněva.

Práce je rozdělaná do čtyř základních kapitol. První kapitola se věnuje historickému kontextu v období romantismu a realismu, jelikož „zbytečný člověk“ je obraz tehdejší doby a nálady, která panovala ve společnosti. Druhá kapitola se zabývá termínem „zbytečný člověk“, jak jej popisují různí autoři a také jeho prvotní vyskytnutí v díle *Deník zbytečného člověka*.

Zároveň je zde popsáno, že určité typické rysy „zbytečného člověka“ se objevily již dříve před samotným vyslovením termínu a tedy, že „zbytečný člověk“ se může vyskytnout v kterékoliv době. Třetí kapitola je věnována analýze a porovnání konkrétních hrdinů, tedy Oněgina, Rudina a Oblomova, kdy se ve společných rysech staví buď vedle sebe nebo jsou v nich naprosto odlišní. Naše tvrzení budou přímo dokázána vybranými citacemi z děl.

Závěrem bude shrnutí našich poznatků a poté následuje seznam použité literatury.

1. Ruská literatura na předělu romantického a realistického vývoje

Literaturou psanou od konce 18. století do roku 1917 se rozumí ruská klasická literatura, jenž znamená nejvýznamnější epochu v literárních dějinách Ruska, jelikož právě v tomto období se na svět dostaly největší skvosty, které kdy mohly být napsány. Toto období v literatuře by se mohlo vyrovnat dramatickému umění v Anglii během alžbětinské doby nebo výtvarnému umění italské renesance. Sám Maxim Gorkij, průkopník socialistického realismu, ji označil za „*to nejcennější, co Rusko kdy v této oblasti světa dalo.*“¹ Všichni významní autoři tohoto období se totiž od ostatních lišili tím, že se nechtěli spokojit s pouhým zobrazováním skutečnosti, ale naopak tíhli k analýze a kritice a v tomto ohledu nebyla díla pouze uměním, ale záležitostí života. K tomuto se vyjádřil bývalá profesor pražské univerzity Otakar Hostinský, podle kterého Západ zobrazuje „*pouze „přírodu“*“, kdežto Rusko přímo „*člověka*“.² Ruská literatura dovedla tedy „*přesvědčivě zachycovat neobyčejnou složitost obyčejného života, nevšední poezii i tragiku, velikost i bídu lidské obvyklosti a každodennosti, lidského hmotně existenčního zápasu.*“³ Ne nadarmo se prakticky celé 19. století ruské literatury nazývá „zlatý věk“.

Začátek romantismu, jenž se vyvinul jako přímý dědic a pokračovatel předchozího směru, sentimentalismu, se datuje do vlády cara Alexandra I., který se k vládě dostal v roce 1801 po násilné smrti svého otce. S jeho nástupem se naskytla naděje, že přichází lepší doba, jelikož car nesouhlasil s nevolnictvím a stále opakoval, že chce dát Rusku svobodu. Vše se jevilo tak, že nehodlá vládnout, jako jeho předchůdci, absolutně. Za jeho vlády bylo hospodářství v přerodu, dařilo se také vnitřnímu a zahraničnímu obchodu a objevil se také argument proti nevolnictví. Celé období jeho vlády doprovázely napoleonské války, které byly ukončeny roku 1815 a díky porážce Napoleona se probudilo národní povědomí vojska, které to chápalo jako triumf, na rozdíl od carské moci, která si tím potvrdila svou sílu a neporazitelnost. To může být důvodem, proč se z liberálního panovníka stal přísnější panovník, a proto se následující konflikt mezi budoucími děkabristy a mocností rodil již za napoleonských válek.

Důležitým mezníkem je však rok 1825. Prvním důvodem je vstup A. S. Puškina na literární scénu, kdy v tomto roce začaly časopisecky vycházet části jeho románu *Evžen Oněgin*. Jeho verše v lidech, a hlavně mezi děkabristy, tedy důstojníky, jenž se poté vzbouřili v rámci

¹ HONZÍK, Jiří a PAROLEK, Radegast. *Ruská klasická literatura*. Praha: Svoboda, 1977, s. 7.

² Tamtéž, s. 8.

³ Tamtéž, s. 10.

revoluce a s hlavou kterých Puškin navázal známost, vzbuzovaly nadšení. Když se však vrátily ruské armády domů, přivítal je opět konzervativní panovník a mladí důstojníci byli přesvědčení, že „*armáda, která zachránila zemi před pokořením, je povolána osvobodit Rusko i zevnitř.*“⁴ Smrt cara Alexandra I. byla určitým tajným signálem pro povstání, které se uskutečnilo 14 dní po nástupu carova bratra Mikuláše I. Zmatek, který s nástupem Mikuláše I. nastal, jelikož se předpokládal nástup bratra Konstantina, využili děkabristé k veřejnému vystoupení, které však Mikuláš I. rázně potlačil. Po rozdrčení děkabristů (šlechticů) nemilosrdně potlačoval všechny myšlenky na svobodu a obrátil všechnu energii na upevnění základu říše. Nevolnictví, které v Rusku začalo vznikat již během 14. nebo 15. století, nazval Mikuláš I. „*zlem, jež všichni pociťují a vidí*“⁵, nemohl jej však zrušit, protože by se jednalo o „*záhubný a zločinný zásah do veřejného klidu i blaha státu.*“⁶

Období bylo z hlediska literatury velmi plodné, přestože Mikuláš I. viděl po povstání nutnost zavést policii a společně s ní cenzuru, kdy bylo například zakázáno tisknout filosofické spisy, jež byly „*naplněné neplodným a škodlivým mudrováním nynějších dob.*“⁷ Tíha nátlaku cenzury silně zasáhla literaturu i každou živou tvůrčí myšlenku, kdy došlo k mrzačení i těch nejlepších děl spisovatelů a básníků a po několika letech v roce 1868 se k tomu vyjádřil I. S. Turgeněv: „*Sotvakdo z nynějších lidí si může vytvořit ponětí o tom, jakému otroctví každé chvíle a všude byla vystavěna tištěná myšlenka. Literát – ať to byl kdokoli – musil se cítit podloudníkem.*“⁸ Je tedy obdivuhodné, že dokázaly vzniknout literární skvosty, přestože byl spisovatelův osud plný trápení. Toto období vlády Mikuláše I. je označováno mnoha slovo – „*krutý věk*“, „*mravní vraždění duší*“ nebo „*nikolajejská epocha*“. Docházelo k zchudnutí šlechty i rolníků, nevolníci a chudá část obyvatelstva neměla přístup ke vzdělávání, docházelo k tělesným trestům, k nepřiměřené tíze vojenské služby a k neuspořádanosti v soudnictví.

V této době vcházelo do života pokolení lidí čtyřicátých let, kteří hledali životní cesty a ideály. Děkabristé byli nadšení z volných veršů Puškina a byla jim blízká také neklidná touha Lermontova. Po smrti Mikuláše I. se však toto pokolení stalo již „*otci*“ svých dětí, tedy šedesátníků, kteří dali svým „*otcům*“ *přezdítku „zbyteční lidé*“.⁹ Lidé čtyřicátých let po celý

⁴ ŠVANKMAJER, Milan a spol: *Dějiny Ruska*. 5., rozš. vyd. Dějiny států. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 238.

⁵ RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 9.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž, s. 10.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž, s. 15.

život zachovali úctu Puškinovu a přísahali, že zasvětit svůj život osvobození ruského národa a lidskému štěstí, jak sám napsal ve *Zpovědi zbytečného člověka* Nikolaj Platonovič Ogarjov.

//Vzpomínám: pokojík pět kroků zšíří,/postel a stůl se svíčkou lojovou.../Byli jsme tři, my, děti děkabristů,/Saint-Simona a Fouriera žáci,/my přísahali život zasvětit/svobodě národa a svého lidu/na socialistické základně;/by svatého jsme cíle dosáhli,/my tajnou společnost si založíme.//¹⁰

V této době nebyl počet vzdělců příliš veliký, avšak našli se ti, kteří se scházeli na pravidelných schůzkách, kde se setkávali lidé s intenzivním zájmem o vše nové a zajímavé. Toto prostředí v rámci kroužků vylíčil Turgeněv ve svém díle *Rudin*.

V ruské společnosti se objevují dva rozdílné názory ohledně směřování a vztahů Ruska k západní Evropě, kterých členové byli například Bělinskij, Turgeněv, nebo na druhé straně Chomjakov či bratři Kirějevštví. Západníci byli za to, že „*Rusko je stát evropský; (...) historická cesta Ruska a Západu je společná. (...)*“¹¹ a největší událostí ruské historie považovali reformu Petra I., jenž vyvedl Rusko na evropskou cestu. Uvědomovali si národní zaostalost, ustrašenost a chudobu, avšak viděli ještě nevyvinuté vnitřní síly. Slavjanofilové tvrdili, že „*Rusko je stát zvláštní, východněslovanský, jenž jde vlastní historickou cestou a Západ jejím tvůrcem nebude. (...)*“¹² a reformu Petra I. brali jako nevyhnutelnou historickou událost, která Rusko dovedla na cizí dráhu. V jejich představách je ruský lid jediným, kdo dokáže ochránit prvotní ruské zásady.

V 20. až 30. letech 19. století začala ruská literatura postupně přecházet do realismu, který byl brán za „pravou cestu“ tvoření „jejich“ literatury. Přestože je Evžen Oněgin čistě romantický hrdina, v díle můžeme objevovat cit při popisech přírody a jak bude řečeno později také popis ruské společnosti a v tom ohledu je *Evžen Oněgin* první opravdu realistický román v ruské literatuře, a tedy realismus se objevil díky Puškina, který tedy byl „*prvním jarním dnem ruského realismu.*“¹³ Vlivy kontaktu se západní Evropou podněcovaly ruské spisovatele ke shlédnutí vlastní země otevřenými očima a tím pádem došlo k zobrazování skutečnosti bez jakékoliv idealizace. Přispívaly k tomu také politické a historické události, ať už zmíněné povstání v roce 1825 nebo rolnická reforma v roce 1861 za vlády cara Alexandra II., která

¹⁰ RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 14

¹¹ Tamtéž, s. 20.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž, s. 275.

znamenal především zrušení nevolnictví, avšak také se nevyhnula komplikacím ve formě revolučních a radikálních hnutí.

Jelikož se jednalo o směr, který zdůrazňoval každodenní realitu, díla jsou realizována především v próze. Na konečnou cestu dovedl novodobou ruskou literaturu Nikolaj Vasiljevič Gogol, který přivedl do popředí ruské literatury „kritický realismus“, kdy plnokrevně líčil soudobou ruskou realitu a dokázal „*vyličít malost života, popsat s takovou silou obyčejnost obyčejného člověka, aby všechna ta malost, která uniká pohledu, uhodila do očí.*“¹⁴ Zaslouženě se nazývá „otcem ruského realismu“. S napoleonskými válkami, které byly pro ruské dějiny významným činitelem, byl ve spojení Lev Nikolajevič Tolstoj, který zobrazil jejich portrét ve svém románu *Vojna a mír* (1869).

Otázkou nastává, jak na změny v rámci reformy roku 1861 reagovala literatura a jaké důsledky měla situace pro život člověka. Jak člověk tuto epochu prožíval, jak se odrážela v jeho způsobu myšlení. V tehdejší tvůrčí inteligenci se se reflektují životní pocity rolnických a řemeslnických vrstev. Časem se ruská próza dostává na vyšší vývojový stupeň, prohlubuje se psychologicky a filozoficky. Realismus tedy kromě přesného zobrazování skutečnosti přinesl i propracovanější psychologii postav, kritiku sociálních nerovností a etické otázky.

Obecně můžeme říct, že přelom mezi romantismem a realismem představoval klíčový okamžik ve vývoji literárního umění, který ovlivnil ruskou kulturu i literaturu po celém světě.

¹⁴ RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 151.

2. Termín zbytečný člověk

S termínem „zbytečný člověk“ se setkáváme v ruské literatuře od poloviny 19. století, kdy je tento pojem používán až od vydání *Deníku zbytečného člověka* od Ivana Sergejeviče Turgeněva v roce 1850. Jedná se o často využívaný motiv v literatuře jak 19., tak i 20. století.

Termínem „zbytečný člověk“ byl označován novým pokolením „šedesátníků“ typ ruských lidí, který vytvořily skupiny jedinců, jenž trápil stesk vnuceného prázdného života v období, kdy „hrdinou své doby“ byl hltavě čten Michail Jurjevič Lermontov. Pravý syn své doby, jak Lermontova nazval literární kritik Vissarion Grigorjevič Bělinskij, vyslovil své generaci hořkou výčitku ve svém díle z roku 1838 *Duma*:

//Se žalem dívám se na naše pokolení“ .../S rukama v klíně stárne pomalu.../K dobru i zlu až hanba zlhostejně/couváme bez boje hned s kraje arény. /Dny nebezpečí v nás jen baby uviděly/a pohrdává moc dav rabsky bezcenný/.../V zástupu pochmurném, jenž brzo zajde němě,/my jednou beze stop tak opustíme zem,/nedavše budoucnu myšlenky plodné sémě,/ni práce, započaté geniem.//

Na to odpověděl N. P. Ogarjov určitou charakteristikou „zbytečných lidí“:

//Co chci? Chci plně využít každou chvíli, /chci poznávat, dát činům velký cíl, /a pak – chci milovat, jak ten, kdo touhou šílí,/života chvění cítit tepem žil./Leč tajně marnost poznávám svých přání,/je život skoupý a já nemám síl,/v mé snahy všechny zmlknou nechápány,/v úsilí marném vše jsem roztratil.//¹⁵

Zbyteční lidé jsou charakteristickým obrazem ruského života v 40. letech, kdy takoví lidé mají plnou hlavu svých plánů, které však nedokáží provést. Cítí se odlišní od společnosti a odcizení svému okolí, vůči kterému cítí jakousi povýšenost. Odcizení má za příčinu ruský třídní boj. Hrdinové, přestože jsou to lidé vzdělaní a mají plno talentu, hledají svou správnou cestu a ocitají se v situaci, kdy nedokážou uplatnit své nadání. Přestože se nachází na vrchních příčkách společnosti, jejich život doprovází nuda. Vše, co by si ostatní přáli, mají, ale nedokážou za to být vděční.

Bohumil Mathesius říká, že „zbytečný člověk“ je „člověk v jádru vášnivý, aktivní, nesentimentální, s divokými poryvy vůle, která se neumí objektivovat, člověk, který správně cítí

¹⁵ RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 15-16.

hluboký rozpor mezi svou hloubkou povahou a životní pustotou, člověk potácející se v „ohromné prázdnotě“, tedy člověk typicky neplodný.“¹⁶

D. J. Rajchin ve svých *Dějínách ruské literatury* charakterizuje „zbytečné lidi“ takto: „U lidí tohoto složitého druhu bylo neplodně vyplýváno veliké duševní i duchovní bohatství. Žádný z nich nenalezl své životní poslání. Trýznivě hledali, avšak nikde, ani v jediném okruhu činností, ani v lásce, která v jejich životě měla mnohdy hlavní význam, neuskutečňovali svých nadějí. Vše končilo nudou, zklamáním, přiznáním vlastní neužitečnosti a neschopnosti nalézt si místo v tom světě, ve kterém žili – v ruské společnosti.“¹⁷

Motiv „zbytečného člověka“ proniká ruskou literaturou začínající v díle *Hoře z rozumu* (1824) od A. S. Gribojedova postavou Čackého. Mezi další představitele těchto lidí patří hrdina *Evžen Oněgin* ze stejnojmenného románu (1823-1831) od Alexandra Sergejeviče Puškina. Můžeme jej označit za předchůdce dalších smutných hrdinů bloudících světem, jelikož jako první otevřel dokořán otázku „zbytečnosti“ a můžeme konstatovat, že tento veršovaný román společně s *Hořem z rozumu* položil pevný základ nové ruské literatury. Příмым následníkem Oněgina je postava Pečorina v díle již zmíněného Lermontova *Hrdina naší doby* (1840). Poté se s tímto motivem, avšak různých variant, setkáváme v dílech „zakladatele“ tohoto termínu Turgeněva *Rudin* (1856) se stejnojmenným hrdinou, v postavě Lavreckého ve *Šlechtickém hnízdě* (1859) a Bazarova v díle *Otcové i děti* (1862). Symbolem lenosti v kontextu postavy „zbytečného člověka“ je Gončarův *Oblomov* (1858), který se stal prázdňným povalečem.

Jedním z typů „zbytečných lidí“ je také Agarín v básni *Sáša* (1855) od N. A. Někrasova, který na jeho adresu řekl: „Souzeny jsou vám ušlechtilé vzněty, leč nic vám není dáno vyplnit.“¹⁸ A Agarín zobrazil jako člověka, který

*//čte knihy, po světě bloumá a leda –/úkoly titanské pro sebe hledá,/protože podědil statek a zem,/od drobné práce je osvobozen,/aby šel cestou, jež dávno je hluchá,/brání mu lenost a úroveň ducha.//*¹⁹

Přestože je tento motiv převážně záležitostí ruské literatury, setkáváme se s představiteli „zbytečných lidí“ také v literaturách jiných zemí, i když zde nebyla charakteristika těchto lidí

¹⁶ MATHESIUS, B.: *Básníci a buřiči: Výbor ze statí o literatuře*. Praha: Lidové nakladatelství, 1975, s.118.

¹⁷ RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 192.

¹⁸ Tamtéž, s. 16.

¹⁹ *Kniha o velkých ruských spisovatelích*. Praha: Svět sovětů, 1954, s. 623.

prvotním účelem. Prvního průkopníka můžeme nalézt již v roce 1605, kdy se setkáváme s dílem španělského spisovatele Miguela de Cervantese y Saavedry *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha*. Hlavní hrdina, poblázněný rytířskou tematikou, nezapadá do svého okolí a lze ho tedy považovat za „zbytečného člověka“. Koncem 18. století se seznamujeme s dopisy Werthera, hlavního hrdiny z díla *Utrpení mladého Werthera (1774)* od německého prozaika Johanna Wolfganga Goetheho nebo můžeme hovořit o tzv. byronském hrdinovi Haroldovi z lyricko-epické skladby *Childe Haroldova Pout'* (1812-1818) od anglického básníka Georga Gordona Byrona, kdy se polemizuje o tom, že Puškin toto dílo četl a čerpal z něj inspiraci pro svého Evžena Oněgina.

Jak již bylo řečeno, přestože se s možnými indiciemi k pojmu „zbytečný člověk“ setkáváme v literatuře již od španělského skvostu 17. století, termín jako takový je pojmenován až Ivanem Sergejevičem Turgeněvem v díle *Deník zbytečného člověka* v roce 1850. Hlavní hrdina Čulkaturin zde podává definice své osoby prostřednictvím deníku:

„S mým příchodem příroda zjevně nepočítala, a proto se ke mně zachovala jako k nečekanému a nezvanému hostu. (...) Po celou dobu svého života jsem nacházel své místo neustále obsazené, proto možná, že jsem hledal toto místo na nepatřičném místě. Byl jsem pochybovačný, plachý, podrážděný jako všichni nemocní; mimo to, pravděpodobně pro přílišnou ješitnost nebo vůbec pro nezdařilé složení mé osoby, mezi mými city a myšlenkami a výrazem těchto citů a myšlenek byla jakási nesmyslná, nepochopitelná a nepřemožitelná překážka; a když jsem se rozhodl násilně přemoci tuto překážku, zlomiti tuto přehradu – mé pohyby, výraz mé tváře, celá má bytost nabývala vzezření bolestného napětí: nejen jsem se zdál – skutečně jsem se stával nepřirozeným a napjatým. Sám jsem to cítil a spěchal jsem znovu uzavřít v sebe. Tedy právě vznikl v mém nitru strašný neklid. Rozbíral jsem sebe samého do poslední nitky, přirovnával se k druhým, připomínal jsem si nejmenší pohledy, úsměvy, slova lidí, před nimiž jsem se chtěl odhalit, vykládal jsem si všechno se špatné stránky, jízlivě jsem se smával svým nárokům „býti jako všichni“ – a pojednou, prostřed smíchu, smutně jsem všecek poklesl, upadal jsem v nechutnou unylost, a potom znovu jsem se chápal dřívějšího – slovem, točil jsem se jako veverka v kole. Celé dni mijely v této trapné, neplodné práci.“²⁰

²⁰ KOPEČNÝ, Pavel. „Zbytečný člověk“ ve světové literatuře 20. a 21. století [online]. Brno, 2018 [cit. 2024-03-01]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/hs8ukl/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Kotásek, Ph.D. S. 3.

Jiří Honzík se v rámci Turgeněvovy tvorby vyjadřuje ve svých *Dvou staletích ruské literatury*, kdy do popředí, oproti statkářsko-rolnickým námětům, proniká „*problematika Turgeněvově osobní niterné zkušenosti asi vůbec nejbližší: ideové a citové hledání, zápasy a prohry ruské inteligence třicátých až sedmdesátých let*“. „Zbytečného člověka“ popisuje Honzík jako „*nadaného, subjektivně čestného a přitažlivého muže, který je přes všechny své nejlepší úmysly natolik nalomen bytostným parazitismem své vrstvy, že není schopen nějakého rozhodnějšího činu, natožpak nějaké soustavnější činnosti*“.²¹

Přívlastek „zbytečný“ v termínu má své opodstatnění. „Zbytečný člověk“ jako takový je zbytečný sám pro sebe. Takoví lidé si neužili žádné dobrodružství a žádnou zábavu. Většinou však nevynakládali dost velké úsilí na to, aby se jejich stav vnitřně neuspokojeného člověka změnil a pokud se o to snažili, stejně skončili neúspěšně.

Na obhajobu takových lidí můžeme říct to, že se narodili na špatném místě ve špatnou dobu, je totiž dost možné, že pokud by se například největší představitel tohoto typu lidí Evžen Oněgin narodil na jiném místě, v jiné době s úplně stejnými vlastnostmi, pro společnost by z něho byl úplně jiný člověk. V každé době se objeví někdo, kdo se měl narodit jindy, proto je tento „terminus technicus“ stále aktuální.

²¹ HONZÍK, Jiří. *Dvě století ruské literatury*. Praha: Torst, 2000, s. 82.

3. Proměna zbytečného člověka v romantismu a realismu

V této kapitole se budu věnovat zobrazení a pojetí „zbytečného člověka“ ve dvou naprosto odlišných uměleckých a literárních směrech, kterými jsou romantismus, zdůrazňující fantazii a subjektivní zkušenost a realismus, zaměřující se na přesné a objektivní zobrazení zkušenosti.

Romantismus je směr, který je klíčový pro díla vzniklá v první polovině 19. století. Romantičtí hrdinové jsou typičtí konfliktem mezi vnitřním a vnějším světem a nechtějí se podříditi zákonům a okolí, velmi často se tedy stávají vydědenci. Oproti tomu realismus, nastupující ihned po něm, se snaží o co největší přesnost skutečnosti. Cílem je zobrazit člověka přesně podle toho, jaké bylo jeho společenské postavení a jakou splňoval společenskou úlohu.

Zatímco romantismus je posílen fantazií, emocemi a určitou subjektivní zkušeností, kdy se díla soustředí na individuální vnitřní zážitky, realističtí autoři se snaží zachytit problematiku každodenního života a jejich díla jsou typická svým pragmatickým přístupem k popisu lidských zkušeností, tedy k popisu zkušeností přesně tak, jak to bylo. Díla zobrazují běžné životní situace a snaží se ukázat jednání a reagování lidí na konkrétní okolnosti.

Také hrdinové jsou rozdílní. Romantický hrdina většinou reprezentuje lidské touhy, touhu po dobrodružství a boj s okolním světem. Jsou plné vášní a emocí. Hrdinové realistických děl se podobají skutečným (=reálným) lidem, kteří jsou plní nedostatků a rozporuplností. Postavy jsou často vykreslovány s důrazem na jejich vnitřní rozpory, motivace a psychologii.

3.1. Zbytečný člověk romantismu

Jak již bylo řečeno, romantický hrdina je impulsivní, hrdý a vášnivý. „Zbytečný člověk“ ruské literatury v rámci romantismu se často pohybuje v jeho protikladu.

Typickým představitelem romantického „zbytečného člověka“ je hlavní hrdina Evžen Oněgin z nejznámějšího románu ve verších od ruského spisovatele Alexandra Sergejeviče Puškina. Vedle něho stojí méně známý hrdina Rudin ze stejnojmenného románu od Ivana Sergejeviče Turgeněva.

Evžen Oněgin je člověkem z vyšší společnosti, velkého světa, kterého si náležitě užíval. Jedná se o velmi inteligentního a vzdělaného mládence, který ovládá latinu a díky své chůvy je mu také velice blízká francouzština jak slovem, tak písmem. Vyzařoval elegantností a uměním tance, rád navštěvoval divadla, kdy měl vždy schovanou nějakou tu kritiku. Avšak za těmito

všemi pozitivními vlastnostmi, kterým by leckterá dáma podlehla, se objevuje jeho chladná bytost, která není schopná trvalejšího vztahu a vytvoření si pouta k jiné lidské osobě. Přesto však Oněgin vymetá plesy a večírky, na kterých je vždy vítán díky dobrého jména. Celé dny se baví sváděním žen, „(...) *Měl onen talent, šťastný tak, nenuceně se v rozhovoru dotýkat zlehka věcí všech, (...). A nenadálý epigram mu vynes mnohý úsměv dam.*“²²

Vedle Oněgina, který je bohatší a následkem smrti svého strýce získá dědictví, stojí Rudin. Vzdělaný a inteligentní pětaticátník, původem šlechtic, který je pokračováním oněginského a pečorinovského typu, jenž je však chudý a bez dědictví. Přestože „*šaty mírně obnošené mu byly těsné, jako by z nich vyrostl...*“²³, nebyl tedy oblečen jako člověk z velkého světa a nikdo o něm neslyšel, mluvil tak chytře až se všichni divili, odkud se tento mladík objevil. Jeho vyprávěcí schopnosti postrádají srozumitelnost, právě ona však na jeho řeči dodávala takové kouzlo, že i kdyby se jednalo o prázdná slova, uchvátil by všechny posluchače.

Oněgin se jeví „zbytečným člověkem“ pro svou přetvářku, která se odráží v tom, jaký život vede. Ve skutečnosti se však nudí a uvědomuje si, že postrádá základní hodnoty.

I-X.

*//Jak záhy uměl pěstovati/ přetvářku, tajit naděje/ žárliti, vnukat sny i bráti/ v stesk na odív se ztrácejí/ jak uměl hrdost s poslušností/ střídati, zájem s lhostejností! //*²⁴

Jak již bylo řečeno, romantická literatura často zdůrazňuje individualismus a odmítá společenskou strukturu, která omezuje. Oněgin je v díle vyobrazen jako člověk, který není spokojen s konvencemi a společenskými normami své doby. K tomuto se vyjadřuje Bělinskij, kdy podle něj většina veřejnosti viděla v Oněginovi chladného, suchého a egoistického člověka, avšak říká, že život ve velkém světě, kde Oněgin žil, jeho city nezabil, ale pouze u něj způsobil ochladnutí vůči „*neplodným vášním a nicotným zábavám*“.²⁵ Podle něj byla jeho povaha velmi dobrá, když jí nezabila jeho výchova a mladíka zlákal velký svět, jenž ho však brzy nasytil.²⁶

Taktéž Rudin má sklony k odmítání společenských konvencí a tradic. Jeho kritický postoj k tehdejší společnosti se odráží v jeho snaze prosazovat své vlastní myšlenky a ideály,

²² PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 9.

²³ TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 25.

²⁴ PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 11.

²⁵ BELINSKIJ, V. G. *Spisy Alexandra Puškina*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955, s. 465.

²⁶ Tamtéž, s. 471.

keré jsou však v rozporu s přijatými normami. Příčina však může být v odcizení ruského prostředí, které nastalo po čtení německých románů, kterých je stejně jako německé filosofie příznivcem.

Přesto bral jako nutnost sloužit společnosti, ale byl neschopný aktivně se podílet na praktické činnosti. Již samotný Ležněv při konverzaci s Basistovem řekne: „*On sám nevykoná nic právě proto, že na to nemá povahu, nemá to v krvi. Ale kdo smí říci, že nikomu neprospěje, že už nebyl užitečný? Že jeho slova nezasila mnohé dobré sítě do mladistvých duší, jimž příroda neodepřela – tak jako jemu – sílu k činnosti, schopnost uskutečňovat své záměry?*“²⁷ A. M. Gorkij o něm napsal: „*Snílek Rudin byl v té době užitečnějším člověkem než praktik, veřejný činitel. On, snílek, byl propagátorem revolučních myšlenek, byl kritikem skutečnosti, on takřkajíc oral úhor – a co mohl v té době udělat praktik?*“²⁸

Praktickým nebyl ani Oněgin, jenž je velmi intelektuální a má obrovský talent, ale jako „zbytečný člověk“ ho nedokáže dále rozvíjet. Dosať se najedl „šumem světa“, nebavila ho nevěra ani paničky, se kterými si krátil dlouhé chvíle. Začal se stranit společnosti a radovánkám, už má dost vlastní přetvářky, kterou dělal dennodenně. Neví, co chce, ale moc dobře ví, že nechce to, s čím je spokojená společnost. Chtěl by dělat něco hodnotného, sahá po peru, avšak nenachází slova a tím pádem „*hned první list pod jeho perem zůstal čist*“.²⁹ Stejně jako společnost žen, opustil i společnost knih, kde nenalézá nic moudrého. I u Oblomova se setkáváme se stejnou pasivitou vůči knihám. Vážná četba jej začala unavovat, jelikož všechny znalosti jsou pro Oblomova při jeho lenivé rozumové činnosti neužitečné.

Oněgin po smrti svého strýce doufá, že mu vesnice a život na ní dokáže otevřít novou kapitolu. Po pár dnech však zjistil, že ne vždy se se změnou místa změní i hloubka některých pocitů.

I-LIV.

//Tak na dva dni ho upoutaly/ v dál táhnoucí se lány luk,/ chlad hájů, v nichž si vánky hrály,/ a na potoce vlnek zvuk,/ už třetí den však háj, chlum bílý/ s polnostmi ho nebavily/ a budily v něm ospalost./Hned nato pochopil náš host?/ i venkov nudný/ je v své kráse,/ byť bez bálů

²⁷ TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 111.

²⁸ HONZÍK, Jiří. *Dvě století ruské literatury*. Praha: Torst, 2000, s. 84.

²⁹ PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 25.

a promenád,/ paláců, veršů, karet snad./ A chandra sáhla po něm zase/ a táhla za ním jako stín,/jak věrný pohled manželčin.//

V takovou změnu v životě viditelně nedoufal Rudin, u kterého však nastala. Na začátku dychtí po velkém činu, přestože jej není schopen dovést do konce a je prostoupen touhou být společensky prospěšný. Po několika letech se setká s Ležněvem, který popisuje jeho změnu, kterou viděl při jejich posledním setkání, kdy mu Rudin vypráví všelijaké plány, které však nedokázal dovést k úspěšnému konci.

„(...) ale výraz mě jiný. Docela jinak se dívaly oči; v celé jeho bytosti, v pohybech, hned zpomalených a hned zas křečovitě prudkých, ve zchlazené a jako roztržité řeči, ve všem se projevovala naprostá únava, tajný němý bol, docela odlišný od onoho zpola hraného smutku, na kterém si zakládal kdysi, jak už jej vůbec staví na odív mládež, překypující nadějemi a důvěřivým sebevědomím.“³⁰

V díle *Evžen Oněgin* se setkáváme s naprostým protějškem Oněgina, kterým je mladý básník Vladimír Lenskij. Protiklady se přitahují a tak, přestože vzhledem ke společnosti je velmi nepravděpodobné, že by se z těchto dvou odlišných protikladů stali ve skutečnosti přátelé, se mezi nimi vytvoří hluboké přátelské pouto. Nedá se říct, že by se jejich charaktery doplňovaly, můžeme ale říct, že našli to, co postrádali a jsou pro sebe tedy nezbytnou součástí, protože to, co má jeden, druhému chybí a naopak. Stali se z nich nerozluční přátelé navštěvující se každý den, přestože si byli vzdáleni jako *„vlna a kámen, verše a próza, led a plamen...“³¹*

Můžeme říct, že Lenskij je básník-snílek a jedná se o typického romantika, který věří v lásku, přátelství a ideály. Je nezkažený vnějším světem, jelikož *„svět chladný s rozvratem svých mravů mu duši ještě nezmrazil“³²*, a nevidí realitu, nýbrž si žije ve svých iluzích básníka, kdy *„byl srdcem naivní až běda, pln naděje, jež vzdychat nedá, a lesklé světa novoty bral s důvěrou, pln dobroty. Byl mlád, sladkými vidinami zaháněl nejistotu svou. A smysl života ho mámě svou přitažlivou hádankou. (...)“³³* Bělinskij k jeho postavě poznamenává: *„Lenskij byl romantikem jak povahou, tak duchem doby. Není třeba říkat, že to byla bytost přístupná všemu krásnému a vznešenému, duše čistá a upřímná. Zároveň však byl srdcem naivní až běda, věčně rozprávěl o životě, a nikdy ho nepoznal. Skutečnost na něho neměla vliv, jeho radosti i smutky*

³⁰ TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 119.

³¹ PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 42.

³² Tamtéž, s. 39.

³³ Tamtéž.

byly *výtvořem jeho fantazie*.³⁴ Lenskij je člověk velmi citlivý, oproti tomu Oněgin city už odložil pohrdá lidmi, ale udělal výjimku, když se dokázal vžít do Lenského a dokázal ho přijmout, přestože je Lenskij mladší a naivní a „*byť zrovna mnoho nechápal, mu pozorně vždy naslouchal*“.³⁵

Podobnou roli protikladné osobnosti hraje v Rudinově životě jeho starý známý Michajlo Michajlovič Ležněv. Oproti Lenskému se Ležněv však nejeví jako povahový protějšek Rudina, ale spíš jako jeho kritik a člověk, který o něm ví věci z minulosti. Přestože se Rudin extrémně nemění (kromě selhání popisující výše), Ležněvův dojem a pohled na Rudina se mění společně s rozvíjejícím se dějem.

Stejně jako byli odlišní Oněgin s Lenským, byl odlišný i konec přátelství těchto dvou párů. Oněginovo sobectví a cynismus vyústilo v Lenského vyzvání na souboj, při kterém umírá mladý básník a, přestože je Oněginova skořápka velmi, ale velmi tvrdá, díky následujícím veršům může čtenář uvěřit, že se v chladném a cynickém Oněginovi přece jen nachází kousek lidskosti.

6-XXXI.

//(...) Oněgin v hrůze nevěří./Chvěje se, běží k soupeři,/hledí naň, volá...Nadarmo, žel!/Navždycky, mladý pěvče, již/před časem, bez času sen spíš,/zadula bouře, všeho ožel!/Uvadel v krásný, jitřní čas/a na oltáři oheň zhas.“³⁶

Závěr přátelství mezi Rudinem a Ležněvem měl sám o sobě pozitivní charakter. Jejich shledání proběhlo ve dvanácté kapitole, kde čtenář mohl dojít ke změně názoru na Rudina, ke kterému jisto jistě došel Ležněv. Popovídali si a nabídli si opět tykání. Do této doby se Ležněv jevil jako soudce, v této kapitole však mění své stanovisko k němu a stává se spíš jeho obhájcem. Brání jej při rozhovoru s Pigasovem a Basistovem, kdy vyzdvihuje to, co je na něm dobré.

³⁴ BELINSKIJ, V. G: *Spisy Alexandra Puškina*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955, s. 488.

³⁵ PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 43.

³⁶ Tamtéž, s. 147.

„Má v sobě entuziasmus. A to je, věřte mně flegmatikovi, v naší době ta nejcennější vlastnost. (...) Není pozér, jak jsem ho označoval, není podfukář ani šejdíř. (...) Rudin za nic nemůže, je to jeho osud, trpký a těžký, a ten mu přece my nebudeme zazlívát.“³⁷

Nakonec se v Ležněvovi probudil pravý Rudinův přítel, když promluvil u přípitku na jeho zdraví, kdy vyzdvihl všechny jeho dobré vlastnosti.

„Připíjím na Rudinovo zdraví! Připíjím na zdraví druha mých nejkrásnějších let, na mládí a jeho naděje, na jeho snahy, důvěřivost a poctivost, na to vše, nad čím nám i ve dvaceti letech bušilo srdce a nad co jsme přesto v životě nic lepšího nepoznali ani už nepoznáme... Připíjím vám, zlaté časy, připíjím Rudinovi!“³⁸

Při zmínce o romantickém hrdinovi si mnozí čtenáři vybaví člověka, jenž má otevřenou náruč pro hledání lásky a v hlavě se mu přehrávají všelijaké scénáře pro vytvoření perfektní atmosféry. Avšak u „zbytečného člověka“ je tomu přesně tak, jak popisuje výše zmíněný D. J. Rajchin tedy tak, že nemají úspěch ani v lásce, která má v jejich životě mnohdy hlavní význam.

U Oněgina ani Rudina to není jinak, ale pojďme postupně. Výjimečnou bytostí v Oněginově životě, jenž *„čtla záhy román po románu, jež nahrazovaly jí svět“*,³⁹ byla Taťána Larinová, se kterou se Oněgin seznámil díky Lenskému, který měl za snoubenku její sestru. Na základě románů, které vyplňovaly veškerý její čas, čekala na svého vysněného prince na bílém koni, kterého spatřila právě v Oněginovi, kdy poprvé pocítila pocit lásky. Přestože si mohla vybrat kohokoliv jiného, například i Lenského, nikdo z mužů, jenž znala velmi dobře, nebyl podle jejich představ. Ale náhle se všechny její představy *„slili ve snu jedné ženy v jediný obraz, v jeden stín – vždy byl to Evžen Oněgin.“*⁴⁰

Šancí na lásku pro Rudina byla sedmnáctiletá Natálie Alexejevna, která *„mluvila málo, poslouchala a dívala se pozorně, soustředěně – (...) Pilně se učila, ráda četla i pracovala.“*⁴¹ Lásku vykvetla a bylo překvapením, že právě Rudin byl ten, kdo vyjádřil jako první emoce, a přestože Rudin narážel na Natáliino mládí, ona se do něj upřímně zamilovala a zaslíbila se mu.

„Natálie Alexejevno! Chtěl jsem vás vidět... Nemohl jsem už čekat až do zítřka. Musím vám říci, co jsem netušil, co jsem si neuvědomoval ještě ani dnešního rána. Miluji vás! (...)“

³⁷ TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 112.

³⁸ Tamtéž, s. 113.

³⁹ PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 50.

⁴⁰ Tamtéž, s. 61.

⁴¹ TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 45.

*Miluji vás, jak jenom jsem mohl tak dlouho klamat sám sebe, proč jsem už dávno nepochopil, že vás miluji!*⁴²

Jiným způsobem se k vyznání lásky postavil Oněgin, který sice cítil z Taťány silnou vnitřní povahu, ale z důvodu jeho lhostejnosti a prázdnoty již nedokázal ocenit její kvality. V dopise, který mu napsala, dokázal vyčíst to, že je pouhým ztělesněním představ Taťány, a proto jí odpovídá negativně a zavírá si tím cestu na „spasení“. Jednou z vlastností „zbytečného člověka“ je, že hrdinové tohoto typu nedokážou nabídnout ženě takovou lásku, jakou by si zasloužila. Oněgin není výjimkou, a přesto, že „*na tu chvíli snivou v něm po lásce se vzkřísil hlad*“⁴³ a Taťána v něm probudila „*cit, jež jsem dávno nechal spát*“⁴⁴, není ji podle jeho mínění hoden a ona by se s ním trápila.

K tomuto se vyjadřuje Bělinskij ve *Spisech*, kde uvádí, že Oněgin by v Taťáně našel buď dítě rozmaru, které by bylo nešťastné, protože Oněgin by ji nemohl dopřát stejný dětský pohled, anebo by se mu Taťána podrobila tak moc, že by odsunula do pozadí svůj vlastní cíl, rozum i charakter. Někteří si myslí, že Oněgin jednal při odmítnutí s Taťánou chladně, avšak zachoval si tvář svého vznešeného charakteru a slušně ji odmítl, přestože by si poznámky o jejím mládí mohl nechat pro sebe.

Po duelu s Lenským se v Oněginovi projevuje další typ vlastnosti „zbytečného člověka“, kdy utíká a putuje po světě, jelikož nevidí žádné možné východisko ze situace. Na verše, které popisují prázdno Oněgina v šestadvaceti letech, kdy nemá ženu, úřad a tušení, co dělat se svým životem, přestože je mlád a zdravý, čeká ho jen „*stesk a žal*“⁴⁵ reaguje Bělinskij: „*Prožít toho tolik v šestadvaceti letech, a neokusit přitom života, tak ochabnout, znavit se, a nic dosud neudělat, dojít k takovému bezpodmínečnému popírání, a neprojit předtím žádným přesvědčením, to je smrt!*“⁴⁶

Útěkem svou situaci řeší také Rudin, když došlo k tajné schůzce s Natálií, která si chtěla vyjasnit, co bude dále po nesouhlasu matky.

⁴² TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 76

⁴³ PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 84

⁴⁴ Tamtéž, s. 85.

⁴⁵ Tamtéž, s. 217.

⁴⁶ BELINSKIJ, V. G: *Spisy Alexandra Puškina*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955, s. 479.

„Nezlobila se na mě, nehubovala mě, jenom mě pokárala za mou lehkovážnost. Prohlásila mi, že by mě raději viděla mrtvou než jako vaši ženu. (...) že jste se mi jen tak z dlouhé chvíle trochu dvořil.“⁴⁷

Přestože by Natálie byla schopna opustit domov a jít za ním, Rudin odpovídá, že protože matinka nesouhlasí, musí se samo sebou podrobit. Je totiž chudý, i kdyby si našel práci a začal vydělávat, nebylo by mu příjemné odloučení od rodiny a nejspíš si nejsou souzeni. Jeho reakce vypovídá o jeho psychické slabosti, a přestože ji velmi zklame, ona dá najevo svou ženskou sílu, kdy ji není líto, co se stalo, ale je jí líto to, jak se v něm zklamala.

Po této konfrontaci si Rudin balí věci a hodlá ukončit svůj pobyt u matky Natálie dřív, než by ona vyhodila jeho. Stejně jako jeho předchůdce volí na rozloučenou s Natálií ručně psaný dopis. Nechce se vymlouvat, pouze ji obhajuje svůj postoj.

U Rudina možnost na lásku končí, avšak Oněgin se po letech putování setkává na petrohradském plese Taťánou – ženou, jenž přijala „městskou“ kulturu a z prchlivé něžné dívky se stala pevná a silná žena, do které se Oněgin zamiloval. Po předchozím ději příběhu by si čtenář mohl pomyslet, že Taťána mající v srdci stále Oněgina mu skočí kolem krku, avšak jako vyspělá kněžna *„at' srdce jakkoli jí bilo a sebeprudší vzruch v ní byl a úžas, jenž ji překvapil, nic v tváři se jí nezměnilo: týž tón uchoval její hlas, týž klid a v očích tentýž jas.“⁴⁸*

Tentokrát je to Oněgin, kdo vyznává své city, opět prostřednictvím dopisu. Ten by se dostal do hlubin srdce každé dámy, avšak Taťána mu neodpověděla. K vyznání došlo při osobním setkání, kdy Taťána Oněginovi vyčetla, že rozmetl její naděje a že ji nemohl milovat, protože byla mladá a poblázněná románky. Nejradši by opustila vše, co teď má, aby byla na milované vsi, avšak přijímá svou úlohu ve společnosti velkého světa a podřizuje se jí. Poslední její slova mířená k Oněginovi vypovídají jasně a tímto končí jejich příběh, vypovídající o tom, co se stane, když si člověk city uvědomí pozdě.

8-XLVII

//(...) Já miluji vás (k čemu lháti?),/však jiný je už mužem mým,/a já ho nikdy nezradím.“//⁴⁹

⁴⁷ TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 86-87.

⁴⁸ PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018, s. 192.

⁴⁹ Tamtéž, s. 209.

Tak končí Evžen Oněgin, lev salónu. A Rudin? Vrcholem jeho „zbytečnosti“ je jeho smrt, kdy umírá na pařížských barikádách. „*Jestliže Rudin neuměl žít, uměl alespoň umřít důstojně a podle svého jinošského snu.*“⁵⁰

„*V jedné ruce třímá rudý prapor, v druhé držel zakřivenou tupou šavli a cosi volal vypjatým tenkým hlasem, šplhal vzhůru a mával praporem i šavlí. Vincenneský pěšák na něho namířil, vypálil... Muž upustil prapor a zhroutil se tváří dolů, jako by někomu oddaně padl k nohám... Střela mu prolétla přímo srdcem. (...) Ten „Polonais“ byl Dmitrij Rudin.*“⁵¹

3.2. Zbytečný člověk realismu

Jak bylo uvedeno, realismus je uměleckým směrem, který se snaží zachytit skutečnost přesně takovou, jaká byla, tedy realisticky. „Zbytečný člověk“ v rámci realismu je stále důležitým literárním motivem, ve kterém se odráží sociální a psychologické otázky toho období. Často se jeví jako kritika morálního rozkladu společnosti a oproti romantickému obrazu „zbytečného člověka“ může být více spojen s prostředím města nebo vesnice a na pozadí může být více viděn boj sociálních tříd.

Vrcholem zástupců „zbytečného člověka“ a představitelem odnože v rámci realismu je hlavní hrdina Oblomov ze stejnojmenného díla od Ivana Alexandroviče Gončarova. Vedle něho v rámci realismu stojí již zmíněná postava Rudina, kterého jsme sice zařadili do romantismu, avšak má některé realistické rysy, které ho odlišují od typicky romantické postavy.

Ilja Iljič Oblomov je asi dvaatřicetiletý muž-statkář žijící v Petrohradu. Přestože by si čtenář mohl z prvních stránek pomyslet, že se jedná o rázného a panovačného muže, který jenom rozkazuje a necítí žádné emoci vůči svého sluhy Zachara, ve skutečnosti je Oblomov „*člověk dobrého srdce, měkké povahy a živého svědomí*“.⁵² Stejně jako u Oněgin a Rudin je Oblomov kulturním člověkem, kterému se dostalo vzdělání a jenž si krátil volné chvíle čtením vážných knih. Přestože by to mnozí neřekli, rozumem a inteligencí stál výš než okruh jeho přátel, kteří na začátku knihy jen zdůraznili jeho kulturní úroveň. Podle Rajchina je Oblomov

⁵⁰ *Kniha o velkých ruských spisovatelích*. Praha: Svět sovětů, 1954, s. 624.

⁵¹ TURGENEV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 130.

⁵² ZAHŘÁDKA, Miroslav. *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur: (osobnosti a dialog literatur)*. Olomouc: Periplum, 2005, s. 127.

„člověk s kladnými vlohami a schopnostmi, umí si získat sympatie těch, kdo s ním přijdou do styku.“⁵³

Určitou realistickou podstatu mezilidských vztahů zkoumá stejně jako Oblomov i Rudin, kdy jejich vztahy s ostatními jsou komplikované a plné různých emocí a konfliktů, které jsou různorodé. Vztah Rudina a Ležněva je založen na vzájemném zklamání z minulých let. S Darjou Michajlovnou vede různé filozofické rozpravy, které mu jdou velice dobře z důvodu jeho vynikající schopnosti řečnit. Totéž však nemůže potvrdit Pigasov, se kterým Rudin vede debatu, ve které názorově zvítězí. Jeho osobnost se protíví také Volyncevovi, se kterým Rudin povede citový boj o mladou Natálii, avšak mají k sobě určitou úctu a respekt, který se projeví také v Rudinově dopise na rozloučenou.

Oblomovy vztahy jsou taktéž různorodé. Nejzajímavějším vztahem je jeho vztah se sluhou Zacharem, k tomu se však chci vyjádřit později, jelikož Zachar je jistým Oblomovem mezi panstvem. Oblomov má okolo sebe skupinu přátel, kteří ho ze začátku navštíví a se všemi vypadá konverzace velmi podobně. Jedná se Volkova, Sud'binského, Pěnkina, Alexejevna a Tarant'jeva. Oblomov je přivítá větou „*nechod'te ke mně, nechod'te, přišel jste ze zimy!*“⁵⁴ a všichni se ho snaží vytáhnout do Jekatěrinburgu. Oblomov se jim naopak snaží svěřit se se svým problémem, který se mu vyskytl na jeho statku, jenž vlastní. Neví si vůbec rady a v tomhle případě je Oblomov typ člověka, který si vyslechne rady, ale jejich provedení neuskuteční. Sám si neuvědomuje, že dochází k postupnému, ale silnému přerušování kontaktů se společností, jelikož pro Oblomova je řešení shonu života aktivní činností, která mu není pochuti, když může bezstarostně žít a s lenivým klidem může trávit zbytek života ve svém stereotypu. Přestože se ho přátelé snaží přemluvit vyprávěním o zábavách, které mohou podnikat lidé z vyšší společnosti, jeho to neláká a sám se diví, proč se jeho přátelé namáhají chodit do služby a do společnosti,

Zvláštní vztah má s Tarant'jevem, kterého bere jako přítele a on toho využívá. Během příběhu se dozvídáme, že se na něho Tarant'jev dívá pouze jako na terč, který lze lehce trefit. Přemlouvá ho, že on stejně neodjede a hovoří o něm velmi posměšně.

„*Ten a oženit se! Chceš se vsadit, že se neožení?*“ namítl. „*Vždyť jemu musí Zachar pomáhat i do postele, a on se prý bude ženit! (...) Ničemu nerozumí!*“⁵⁵

⁵³ RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 150.

⁵⁴ GONČAROV, Ivan Alexandrovič. *Oblomov*. Praha: Melantrich, 1973, s. 18.

⁵⁵ Tamtéž, s. 343.

U Oněgina a Rudina nastala určitá změna osobnosti až výsledkem všech příčin a situací v jejich životě. S vyměněným Oblomovem se setkáváme již od začátku. V mládí to byl velmi čilý hoch plný ambicí a snů, který chtěl cestovat se svým přítelem do ciziny. Určitou neschopnost praktičnosti vzhledem ke společnosti, jakou jsme viděli u Rudina můžeme vyzorovat také u Oblomova, který podle Štolcových slov měl v mládí úmysly „*sloužit státu, co síly stačí, protože Rusko potřebuje ruce a hlavy k zužitkování nevyčerpatelných bohatství...*“⁵⁶ a sám říkával, že „*celý život je myšlenka a práce, třebaš neznámá a zapadlá, ale neustále práce, a umřít chci s vědomím, že jsem vykonal svoje.*“⁵⁷

Určitým rozdílem mezi Rudinem a Oblomovem je ten, že zatímco Rudin ve skutečnosti koná, avšak bezcílně, Oblomov se k žádné činnosti nemá. Oba mají tendenci k pasivitě, kdy Rudin je muž, jenž hodně přemýšlí a má ideální představy, ale málo koná, Oblomov trpí extrémní leností a je velice neochotný opustit svůj pohodlný styl života. Jako „zbytečný člověk“ stále hledá něco, o něčem přemýšlí a rád by to uskutečnil, avšak již z dětství je zvyklý na to, že k vyplnění svých žádostí nedojde svým úsilím, ale úsilím druhých, podřadných. Oblomov totiž není pouze dílo o člověku, který dlouhá léta nevystrčil paty z baráku ačkoli měl velké plány, jedná se o dílo, které prostřednictvím Oblomova a jeho okolí zrcadluje ruskou společnost, která v té době trpěla pasivitou a nedostatkem iniciativy a zároveň zde můžeme vyčíst kritiku ruské šlechty, která preferuje pohodlí a nečinnost před aktivním životem a prací. Zároveň zde dochází k zachycení různých sociálních tříd, kdy se setkáváme s určitým typem nevolnictví. Dílo je ovlivněné realismem, a proto jsou zde tyto motivy mnohem viditelnější než u Oněgina a Rudina, přestože se díla odehrávají v přibližně stejné době.

Co však mají Rudin a Oblomov společného je to, že oba jsou kritičtí vůči společenským pravidlům. Rudin se snaží prosazovat své myšlenky a ideály a Oblomov se pasivně vyhýbá společenským povinnostem. To je také příčina úpadku jeho osobnosti. Povinnosti jsou pro něj nepřijatelné a na rozdíl od svého přítele Štolce „*nepřijímá ani racionální praktikismus bez vyšších ideálů*“.⁵⁸ Jelikož se realismus snaží zachytit každodenní problémy lidí, Oblomov musí řešit problematiku hospodaření a financí na statku, vystěhování z bytu, dluhy. Toto vše se mu však příčí a je natolik líný, že než aby s tím začal něco dělat a podchytil to v úplném začátku, nechá to zajít do kolejí, ze kterých se velmi těžko uhýbá. Zároveň oba odmítají společenské

⁵⁶ GONČAROV, Ivan Alexandrovič. *Oblomov*. Praha: Melantrich, 1973, s. 172

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Zahrádka, Miroslav. *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur: (osobnosti a dialog literatur)*. Olomouc: Periplum, 2005, s. 127.

role, které jim byly osudem přiděleny, a zatímco Rudin odmítá tradiční kariérovou dráhu a věnuje se intelektuální činnosti, Oblomov odmítá aktivní účast ve společnosti a preferuje pasivní životní styl ve své bublině a jak sám říká: „*jsem líný i žít.*“⁵⁹

Oblomov býval velmi ambiciózní muž, avšak stejně jako u všech Oněginů a Pečorinů jeho ušlechtilé sny a ambice zůstávají neuskutečněnými a z kulturního a inteligentního člověka se stal člověk ležící celé dny na pohovce, který si nedokáže about ani sám punčocháče. Otázkou zní, co takového rozumného člověka, jenž vystudoval univerzitu promění v „bačkoru“. Dá se říct, že ho změnila „*jeho životní poměry a především výchova.*“⁶⁰ O jeho dětství dopodrobna vypráví kapitola *Oblomovův sen*, kde se přesně odráží nynější postoj Oblomova. Již jako malý byl neustále obletován a opatrován až přehnaným způsobem, kdy byl okřiknut, když chtěl něco vykonat sám. V díle *Oblomovština* (1896) si toho všímá Dobroljubov, který říká, že „*je pochopitelné, jaký účinek má tento způsob života dětského na celé jeho mravní i duševní vzdělání.*“⁶¹

V rámci postav předešlých hlavních hrdinů jsme se nesetkali s vlastním sluhou. U Oblomova se seznamujeme se Zacharem, kdy jejich přátelství funguje spíš na základě určité tradice milostpán-slucha než na vzájemných sympatiích. Avšak jak sám řekl Rajchin: „*Těžko si můžeme představit Oblomova bez Zachara a Zachara bez Oblomova.*“⁶² Postava Zachara jakožto typického sluhy z doby nevolnictví nám vypráví větší příběh a podává nám větší obraz společnosti a charakteru Oblomova, než si mnozí myslí. Po pár rádcích by si mohl, že Zachar nemá svého pána rád, odmlouvá mu, jedná s ním ironicky a radši by umřel, než aby mu dále sloužil. Zachar o něm však nemluvil z nějakého zlomyslného důvodu, naopak, i na něm zanechala výchova šrám, který ho ovlivňoval. A tak pomlouval svého pána ze zvyku, který vedl již jeho otec a děd. Pravdou je, že Zachar má velmi dobré srdce, a přestože neustále bručí a má připomínky, milostpána má svým způsobem rád a je mu oddán od dávné doby, co se znají.

„*Dávné svazky mezi nimi nemohlo nic zničit. Jako Ilja Iljič nedovedl bez Zacharovy pomoci vstát ani ulehnu k spánku, ani se učesat a about, ani poobědvat, stejně si Zachar nedovedl*

⁵⁹ GONČAROV, Ivan Alexandrovič. *Oblomov*. Praha: Melantrich, 1973, s. 162.

⁶⁰ *Kniha o velkých ruských spisovatelích*. Praha: Svět sovětů, 1954, s. 562.

⁶¹ DOBROLJUBOV, Nikolaj Aleksandrovič: *Oblomovština: kritický rozbor románu „Oblomov“ od J. A. Gončarova*. Praha: Rozhledy, 1896, s. 16.

⁶² RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 152.

představit jiného pána než Ilju Iljiče, ani jiný život než takový, ve kterém Oblomova obléká, nosí mu jídlo, hrubě mu odpovídá, klame ho, lže mu a zároveň ho v duchu uctívá.“⁶³

Rudin měl ve svém životě člověka, který ho „navštívil“ zrovna ve chvíli, kdy to bylo vhod. Díky Ležněva se dozvídáme o Rudinově minulosti, která může čtenářům kdeco prozradit. Určitým spasitelem v životě Oblomova je Andrej Štoľc. Každý coulem se jedná o Oblomovův protiklad, avšak právě díky jeho přítomnosti byl Oblomov „v základě čistá, ušlechtilá a laskavá povaha, plná hluboké sympatie ke všemu dobrému, co se otvíralo a ozývalo na hlad jeho prostého, bezelstného věčně důvěřivého srdce.“⁶⁴ Štoľc je Oblomovým protikladem v množství a způsobu vypouštění energie. Zatímco si Oblomov hová v nečinnosti a má pouze představy, které je líný uskutečnit, Štoľc aktivně koná a žije praktickými činy, zkušenostmi a fakty. Snaží se něčeho dosáhnout a jakožto protipól „zbytečného člověka“ je úspěšný.

Štoľc je také člověk, který je všestranně upřímný k Oblomovi a jako první použije slovo oblomovština, jenž má prezentovat všechny vlastnosti, které změnily velice inteligentního a rozumného muže v povaleče, který nemá žádnou snahu a jako upřímný přítel se mu nebojí říct, že je jako „bochánek těsta“⁶⁵, jelikož neustále leží a ani se nehne.

„Ne, to není život!“

„Jak to, že není? Co mu chybí? Pomysli, že bys neviděl jedinou bledou, trpitelskou tvář, že bys nenarážel na žádné starosti, na žádné potíže se senátem, s bursou, s akciemi, s referáty, s recepcí u ministra, s jmenováním, se zvýšením stravného. Samé upřímné rozmluvy! Nikdy by ses nemusil stěhovat – co znamená už jen to! A to není život?“

„To není život!“ opakoval Štoľc tvrdošjně.

„Co je to tedy podle tebe?“

„To je...“ Štoľc se zamyslel a uvažoval, jak takový život nazvat, „nějaká...oblomovština,“ řekl konečně.⁶⁶

Avšak přece jen se Štoľcovi podařilo Oblomova na určitou chvíli zlomit a přimět vylézt se své bubliny. Stejně, jak se rozešly cesty Oněgina a Lenského a Rudina s Ležněvem, nastal čas rozchodu také Oblomova se Štoľcem, když se vrátil osobnostně starý Oblomov libující si v nečinnosti a lenosti a v případě těchto dvou osobností vyhrává Štoľc, který získal vše, co bylo

⁶³ GONČAROV, Ivan Alexandrovič. *Oblomov*. Praha: Melantrich, 1973, s. 71.

⁶⁴ Tamtéž, s. 157.

⁶⁵ Tamtéž, s. 161

⁶⁶ Tamtéž, s. 171.

nabízeno Oblomovi – má za manželku Olgu, dříve milou Oblomova, je správcem jeho statku a vychovává jeho syna.

Jelikož se jedná o zástupce „zbytečného člověka“, láska má na Oblomovu rozvoji osobnosti také určitý podíl, přestože skončí nešťastně jako u jeho předchůdců. Dokonce se u Oblomova objevily způsoby lásky rovnou dva. Vedle mladičké Taťány a Natálie se objevuje Olga Sergejevna, která *„volila prostou, zdravou životní cestu a její šťastná povaha, jakož i rozumná nepřepjatá výchova jí nebránily v přirozeném projevu myšlenek, citů i vůle, a to ani v sebemenším, sotva viditelném pohybu očí, rtů nebo ruky.“*⁶⁷ Jejich vztah byl jak na horské dráze, jednou se milovali, jednou se rozcházel. Stejně jako Rudin byl Oblomov ten, kdo jako první velice neohrabaně vyjádřil své city, přestože to Olga na stejné úrovni necítila.

„Byla sama dojata, rozechvěna a pohlédla na Oblomova, zvědava, co cítí on. Z jeho tváře zářily červánky probuzeného štěstí, které vyvstalo ze dna duše; pohled plný slz se upíral na Olgu. Teď ho sama vzala za ruku stejně bezděčně jako posledně on ji.“

„Co je vám?“ zeptala se. „Jaký to máte výraz! Čím to je?“

Ale věděla, kde se vzal jeho výraz, a v duchu se skromně zaradovala nad tímto vítězstvím moci.

„Podívejte se na sebe,“ pokračovala a ukázala mu jeho obraz v zrcadle, „oči vám svítí, bože můj, jsou v nich slzy! Jak hluboce cítíte hudbu...“!

„Ne, necítím...hudbu...ale... lásku!“ řekl tiše Oblomov.⁶⁸

Přestože by si čtenář mohl pomyslet, že se to mohlo rozvinout v něco hlubokého a citově silného, bude se jednat jedině o hlubokou záhubu, ke které jejich vztah povede. Oblomov má od začátku určitou představu spokojeného života, ve kterém taktéž vyrůstal a do této představy si do ženy zastupující roli manželky dosadil Olgu, bez ohledu na její sny. Díky tohoto dosazení by se dokázal vyhrabat ze své pasivity a uskutečnit rekonstrukce Oblomovky a jeho život by byl přesně takový, jaký si vysnil. Oproti tomu Olga, která slyšela od Štoľce všelijaký popis Oblomova, měla představu rekonstrukce samotného Oblomova, kterou se jí po nějakou dobu dařilo uskutečňovat. Avšak sama uznala, že se zamilovala se do „budoucího Oblomova“⁶⁹ a stejně jako Taťána to vezme do svých rukou a rozchází se s Oblomovem, jelikož její sen o jeho převychování ničila jeho lenivost a pasivita. Každopádně jsou určité náznaky, že si Oblomov

⁶⁷ GONČAROV, Ivan Alexandrovič. *Oblomov*. Praha: Melantrich, 1973, s. 180.

⁶⁸ Tamtéž, s. 192.

⁶⁹ Tamtéž, s. 351.

uvědomoval, že se může objevit někdo, kdo udělá Olgu šťastnější a tím pádem vychází na povrch jeho velikost.

„Chtěl jsem jen říct,“ začal pomalu, „že tě tak miluji, tak tě miluji, že kdyby...“

Váhal.

„No?“ vybídla ho netrpělivě.

„Že kdyby sis ted' zamilovala jiného, a byl by to člověk schopnější než já udělat tě šťastnou, já bych...mlčky spolkl své hoře a ustoupil bych před ním.“⁷⁰

Druhou jeho láskou, podle jeho očí již opravdovou, je Agafja Pšenicyonová. Žena, díky které se jeho život velice podobal Oblomovce, místu jeho dětství. Agafja byla dobrou a skromnou ženou, která viděla v Oblomovi pána a bylo ji ctí mu být služebnou. Milovala ho oddaně, avšak neviděla, že tím, že ona je jeho splněným snem a jeho život tak nabývá ideálu „nerušeného klidného života“, naprosto pochovává jakékoliv podněty k činnosti. Agafja s Olgou jsou postaveny naproti sobě protikladně jako Oblomov se Štoľcem. Olga je ženou, která chce něco změnit, Agafja je patriarchální a výborná hospodyně, která si užívá svět rodinných starostí a typického městského života.

Přestože jsou u Oblomova určité charakteristické vlastnosti „zbytečného člověka“, neodpovídá moc typickému představiteli a „*nepatří k výjimečným „zbytečným lidem“ jako byl Oněgin nebo Beltov, nýbrž k masově se vyskytujícím vzdělaným šlechticům, kteří pochopili svou bezmocnost a žijí pouze svým vnitřním životem bez vnější aktivity.*“⁷¹ To, že je Oblomov „zbytečný“ pro společnost vycítil Zachar i Štoľc, kdy to u Oblomova „*začalo neuměním natáhnout si punčochy a končilo neuměním žít*“⁷² a byl tedy předurčen k záhubě.

Oproti ostatním hrdinům neprožívá své uhasínání tragicky, ale pokorně a klidně a klidnou byla také jeho smrt. Umřel po další mrtvici, ve své bublině, v leže na pohovce a vypadal stejně klidně, jako když po čas svého života spal.

Stejně jako u Oblomova, kdy se setkáváme s výstižným obrazem ruské společnosti, vedle protagonistů a méně důležitějších postav se také Evžen Oněgin dotýká typického prostředí Ruska desátých a první poloviny dvacátých let. Vzniká zde obraz tehdejšího Petrohradu, Moskvy, vidíme kontrast mezi statkářským a lidovým venkovem a díky této

⁷⁰ GONČAROV, Ivan Alexandrovič. *Oblomov*. Praha: Melantrich, 1973, s. 264.

⁷¹ ZAHŘÁDKA, Miroslav. *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur: (osobnosti a dialog literatur)*. Olomouc: Periplum, 2005, s. 127.

⁷² RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 154.

pestrosti Bělinskij nazývá dílo „*encyklopedii ruského života té doby*.“⁷³ Také dílo Rudin odráží životní řád a duchovní atmosféru venkovských panských sídel a také starosti, kterými jsou obyvatelé sužováni.

⁷³ HONZÍK, Jiří a PAROLEK, Radegast. *Ruská klasická literatura*. Praha: Svoboda, 1977, s. 123.

4. Závěr

V bakalářské práci „Postava zbytečného člověka v tvorbě ruských autorů 30.-70.let 19. století“ bylo za cíl analyzovat charakteristické rysy literární postavy, šlechtice, který by rád vykonal mnoho, ale vykazuje se pasivitou, apatičností a lhostejností k životu a okolnímu světu a nic se mu tedy nedaří. Zbytečný člověk byl v 19. století důležitým literárním motivem, ve kterém se odrážela společenská realita tehdejší doby a jedná se o klíčový prvek ruské literatury tohoto období a spousta děl se ho dotkla také v 20. století. Hlavním námětem bakalářské práce byl tedy „zbytečný člověk“, kterého jsme analyzovali na základě porovnání tří hlavních hrdinů z děl Puškina, Turgeněva a Gončarova, kdy jsme se seznámili s díly *Evžen Oněgin*, *Rudin* a *Oblomov*. Zároveň jsme zkoumali rozdíly „zbytečného člověka“ vykreslující romantismus a zastupující realismus.

V první kapitole jsme se věnovali ruským dějinám v období romantismu a realismu, které byly pro vznik „zbytečného člověka“ velmi podstatné. Kapitola poskytla ucelenější pohled na období, které se odrazilo ve společenských a kulturních změnách, jež ovlivnily tvorbu a myšlení ruských spisovatelů a vytvořil se tedy obraz společnosti promítnutý do „zbytečného člověka“. Sledovali jsme souvislosti, které z větší míry započaly rokem 1825 povstáním děkabristů a od té doby se situace vyvíjela ne moc pozitivním směrem pro rozvoj literatury a spisovatelských drah.

Druhá kapitola se věnovala vysvětlení termínu „zbytečný člověk“ a popsaly se zde obecné charakteristické rysy, kterými se vyznačuje zástupce „zbytečného člověka“. Poprvé byl pojem použit v díle *Deník zbytečného člověka* od Turgeněva, avšak s určitými vlastnostmi takového šlechtice, který nedokáže uplatnit své nadání jsme se setkali již v dřívějších dílech, přestože to nebylo účelem. Třetí kapitola byla zaměřená na mou určitou subjektivitu, kdy se na citacích z knih dokládaly nejcharakterističtější vlastnosti zkoumaného subjektu. Zároveň jsme zde ukázali určitou paralelu s dalším dílem nebo naopak docházelo k naprostému odlišnému jednání ve velmi podobných situacích. Převážně jsme se zaměřili na oblast změn jejich osobnosti výsledkem určitých situací, jejich nepraktičnost a protiklad, který byl v jednom případě dobrý přítel, v druhém jeho soudce a poté obhájce a ve třetím neúspěšný spasitel. Nesmíme zapomenout na oblast milostnou, ve které by hrdinové mohli být úspěšní, avšak vlivem jejich vlastní povahy se objevil kámen úrazu a ani láska jim nepomohla ke spasení z neustálého začarovaného kruhu.

Zároveň je v této kapitole zkoumáno, jak je „zbytečný člověk“ ovlivněn romantismem a následně jaký obraz skutečnosti podává „zbytečný člověk“ realismu. V romantické oblasti byl ústředním hrdinou Evžen Oněgin, který symbolizuje apatičnost a rezignaci. Oproti němu se v realismu objevil Oblomov typický pro svou stagnaci a nečinnost, který odmítá přijmout výzvy života a v jeho okolí se odehrává příběh vyobrazující ruskou společnost té doby.

Postava „zbytečného člověka“ se objevila již dávno, a i v dnešní době se mohou najít lidé, kteří pociťuje stejné emoce a hlavou jim běhají stejné myšlenky. Nejedná se však pouze o literární postavu, jedná se o zrcadlo společnosti a jejích hodnot a kdyby se dnešní společnost reflektovala do děl spisovatelů, určitě by se za několik desítek let určitý typ člověka nazval „zbytečným“ nebo by se lenivost a lajdáctví dnešního světa nazvalo „oblomovštinou“. Už kdysi sám V. I. Lenin v jedné ze svých přednášek řekl:

„Existoval takový typ ruského života – Oblomov. Stále ležel na posteli a dělal plány. Od té doby uplynulo mnoho času. Rusko prodělalo tři revoluce, a přece Oblomovové zůstali, protože Oblomov nebyl jenom velkostatkář, to byl i rolník, a nejen rolník, byl to i inteligent, a nejen inteligent, nýbrž i dělník i komunista. Stačí, když se podíváme na sebe, na naše zasedání, na naši práci v komisích, a můžeme říct, že starý Oblomov zůstal, a musíme ho dlouho umývat, česat a vychlovat, aby z něho bylo něco pořádného. V tomto směru musíme hledět na situaci bez jakýchkoli ilusí.“⁷⁴

A proto, stejně jako otázky smyslu života a významu existence, kterým se „zbytečný člověk“ zabývá, je toto téma stále aktuální a poskytuje nám možnost hlouběji porozumět sobě samému a světu kolem nás.

⁷⁴ RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948, s. 155,

5. Použitá literatura

PRIMÁRNÍ LITERATURA

GONČAROV, Ivan Alexandrovič. *Oblomov*. Praha: Melantrich, 1973.

PUŠKIN, Alexandr Sergejevič. *Evžen Oněgin*. Praha: Dobrovský, 2018.

TURGENĚV, Ivan Sergejevič. *Rudin*. Praha: Mladá fronta, 1978.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BELINSKIJ, V. G: *Spisy Alexandra Puškina*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.

BĚLINSKIJ, V. G: *Statí a recense 1840-1842*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

BLAGOJ, D. D: *A. S. Puškin: život a dílo 1813-1826*. Praha: Československý spisovatel, 1952.

DOBROLJUBOV, Nikolaj Aleksandrovič: *Oblomovština: kritický rozbor románu „Oblomov“ od J. A. Gončarova*. Praha: Rozhledy, 1896.

HONZÍK, Jiří a PAROLEK, Radegast. *Ruská klasická literatura*. Praha: Svoboda, 1977.

HONZÍK, Jiří. *Dvě století ruské literatury*. Praha: Torst, 2000,

Kniha o velkých ruských spisovatelích. Praha: Svět sovětů, 1954.

KOPEČNÝ, Pavel. „Zbytečný člověk“ ve světové literatuře 20. a 21. století [online]. Brno, 2018 [cit. 2024-03-01]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/hs8ukl/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Kotásek, Ph.D.

MATHESIUS, B.: *Básníci a buřiči: Výbor ze statí o literatuře*. Praha: Lidové nakladatelství, 1975.

RAJCHIN, D. J.: *Dějiny ruské literatury II*, Praha: Svoboda, 1948.

ŠVANKMAJER, Milan a spol: *Dějiny Ruska*. 5., rozš. vyd. Dějiny států. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

ZAHRÁDKA, Miroslav. *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur: (osobnosti a dialog literatur)*. Olomouc: Periplum, 2005.

